

УДК 2-611.67:94(6)

Тимур Андреев

ГЛОБАЛЬНІ ПОДІЇ В ХРИСТИЯНСЬКОМУ СВІТІ В 60-ті рр. ХХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕМІГРАНТСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПРЕСИ)

DOI: 10.58407/litopis.240407

© Т. Андреев, 2024. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-4780>

Мета статті – проаналізувати глобальні події християнського світу 60-х рр. ХХ ст., що були описані на сторінках емігрантської преси, а саме «Вісника Російського студентського християнського руху», крізь призму місця в них Російської православної церкви Московського патріархату (РПЦ МП) та Всесвітньої ради церков (ВРЦ); розкрити проблему використання міжнародних релігійних організацій як платформ протистояння епохи «холодної війни».

Методологія дослідження. Автор вивчав проблему крізь призму традиційних історичних підходів (історико-тематичного та історико-хронологічного), використовувалися загальноісторичні (історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний) та загальнонаукові (аналіз, синтез) методи.

Наукова новизна. У статті автор уперше в українській історіографії пропонує подивитися на актуальні глобальні події християнського світу 60-х рр. ХХ ст. з погляду світових тенденцій та наративів епохи «холодної війни», а саме: III Генеральну асамблею Всесвітньої ради церков, підготовчі заходи до II Ватиканського собору, Архієрейський собор 1961 р., III Родоську загальноправославну нараду та процеси, пов'язані з ліквідацією Екзархату Вселенського Престолу.

Висновки. У 1960-ті рр. РПЦ МП вдалося стати повноправним членом ВРЦ, радянське керівництво отримало вплив на організацію завдяки використанню прийомів грамотного лобювання власних політично вигідних інтересів. За результатами III Родоської загальноправославної наради було визначено стратегії міжконфесійного діалогу з католицькою церквою. Під управління РПЦ МП перейшли, хоч і частково, православні парафії в країнах Західної Європи. У контексті протистояння з емігрантськими колами Московська патріархія у цей хронологічний період вийшла явним переможцем, показала свою перевагу в багатьох напрямках діяльності.

Ключові слова: Всесвітня рада церков, екуменізм, РПЦ, холодна війна, міжнародні відносини, релігія, політичні дискусії.

З давніх-давен лідери провідних країн світу активно використовували релігію як інструмент для реалізації власних політичних амбіцій.

60-ті рр. ХХ ст. ознаменували собою період ескалації протистояння на фронтах «холодної війни». Керівництво СРСР переглянуло методи реалізації зовнішньополітичної стратегії. Так, церква, зокрема Російська православна церква Московського патріархату¹ (далі – РПЦ МП), починає активно використовуватися владою та її спецслужбами як інструмент для трансляції прорадянських наративів з метою протистояння антикомуністичній риторичній країні «західного світу», формування на міжнародній арені іміджу «вільної країни» та «щасливої, достатньої радянської людини». У цей період РПЦ МП починає брати особливо активну участь у різних глобальних християнських, особливо екуменічних заходах.

Незважаючи на те, що атеїстично налаштований політичний апарат на поч. 1960-х рр. керував Радянським Союзом уже тривалий час, у соціумі Західного світу авторитет Російської православної церкви залишався досить високим. До того ж, релігійна свідомість населення в країнах Європи була на достатньо високому рівні, загалом відсоток людей, які не сповідували жодне з вірувань, був мінімальним, більшість уналежнювала себе саме до прихильників християнства. Так, католицизм був домінуючою конфесією, наприклад, у

¹ Російська православна церква Московського патріархату – термін використовується з метою акцентування уваги на підпорядкованості церкви саме Московській патріархії та її залежності від радянської влади.

Португалії, Італії, Австрії, Іспанії, Бельгії та Франції, протестантизм – у Фінляндії, Данії та Швеції, у свою чергу, православ'я – у Греції, Румунії, Болгарії та Кіпрі.

Різноманітний релігійний світ, складні питання толерантності, терпимості та взаємоповаги заради підтримки зовнішньополітичного балансу сил холодною епохою дійсності – усе це підґрунтя для жвавих дискусій, джерело для наукових досліджень.

Зважаючи на тоталітарність радянського політичного режиму, однією з платформ для популяризації альтернативних офіційній риториці ідей були закордонні видавництва, серед них і емігрантська преса, що тиражувалася представниками старої інтелігенції ще імперських часів, яка не підтримувала радянську владу.

Одним із таких провідних емігрантських видань був «Вісник російського студентського християнського руху»². Початковою метою його створення було прагнення в такий спосіб згуртувати студентів, які емігрували з території колишньої імперії до різних країн Європи, дати їм можливість черпати інформацію про життя та діяльність гуртків і безпосередньо напрямів роботи студентського християнського руху. Отже, це видання було таким собі науковим та культурним кластером³.

Особливе місце серед проблем, що розглядалися на сторінках «Вісника», посідали питання, пов'язані з екуменічним рухом, висвітлювалися позиції щодо глобальних подій християнського світу, особливий акцент був зроблений на місці РПЦ МП та ВРЦ⁴ у цих процесах, публікувалися аналітичні статті, інтерв'ю учасників, відгуки та коментарі фахівців тощо.

III Генеральна асамблея Всесвітньої ради церков, яка проходила в період з 18 листопада по 6 грудня 1961 р. в Нью-Делі, стала однією з центральних подій життя християнського світу початку 1960-х рр.

Її засідання проходило в період глобальних внутрішньоконфесійних змін у християнському світі. Так, незадовго до цих подій, у вересні 1961 р. відбулася Родоська загальноправославна нарада, тривала підготовка до загальнокатолицького II Ватиканського собору, який був запланований на 1962 р.

Рішення про проведення Генеральної асамблеї саме в Нью-Делі було прийнято секретарем ВРЦ, доктором Віллемом Віссерт Хуфтом у світлі того, що в тогочасному наративі Індія вважалася символом інтенсивних перманентних регіональних релігійних протиріч та конфліктів⁵. У якості аргументу використовувалася теза про контраст між бідними районами Делі та заможним Нью-Делі як уособлення напруженості між християнським та нехристиянським (індуїстським, ісламським і язичницьким) світами. Розмаїття теологічних вчень на відносно невеликій території було однією з причин постійних конфліктів, ураховуючи те, що Індія в 60-ті рр. XX ст. посідала друге місце в світі за чисельністю населення; це давало право говорити про регіональну нестабільність як про одну з глобальних проблем людства⁶.

Так, гасло III Генеральної асамблеї ВРЦ: «Ісус Христос – Світло миру» – на думку тогочасних лідерів екуменізму, гармонійно висвітлювало стратегічні цілі глобального християнства, повноцінно вписувалося у світові політичні та соціокультурні тенденції епохи.

Підготовка до Асамблеї тривала протягом двох років (з 1959 по 1961 рр.), основна робота здійснювалася в цільових комісіях: женецькій та ньуделійській.

Показовим моментом було те, що РПЦ МП до 1961 р. не брала участі в засіданнях жодної з Генеральних асамблей ВРЦ – ані в 1948 р. в Амстердамі (Нідерланди), ані 1954 р. в Еванстоні (США). Переоцінка пріоритетів радянською владою стосовно ВРЦ стала однією з причин того, що в Нью-Делі російська делегація була присутня вперше⁷.

² Російський студентський християнський рух (РСХР) – об'єднання християнської молоді, засноване в 1889 р. в Росії, після революції з 1923 р. продовжило свою діяльність в еміграції. Організація мала переважно релігійно-просвітницький характер і ставила за мету консолідувати віруючу молодь, виробити в неї цілісний християнський світогляд, а також займалася підготовкою популяризаторів віри на противагу атеїстичній пропаганді та богоборчим тенденціям у СРСР. За конфесійним складом на етапі еміграції рух позиціонував себе як православний. Його головним друкованим органом був «Вісник російського студентського християнського руху».

³ Богословський А. Вестник русского христианского движения. *Литературная энциклопедия русского зарубежья, 1918–1940: Периодика и литературные центры*. Москва, 2000. С. 515–522.

⁴ Всесвітня рада церков – це найбільша міжнародна екуменічна співдружність церков різних християнських конфесій. Метою є досягнення християнської єдності. Займається обговоренням богословських питань, шляхів вирішення глобальних проблем, просвітницькою діяльністю тощо. Заснована з ініціативи протестантських громад за результатами Амстердамської асамблеї 1948 р. Станом на четвертий квартал 2022 р. включає 352 організації з більш ніж 100 країн світу. Російська православна церква Московського патріархату набула членства у ВРЦ в 1961 р.

⁵ The new Delhi report. The third assembly of the World council of churches. London: SCM Press LTD, 1962. P. 1–2.

⁶ Бобринський Б. Христос – світ мира. *Вестник русского студенческого христианского движения* (далі – Вестник РСХД). 1962. № 1 (64). С. 5–6.

⁷ Там само. С. 7–8.

11 квітня 1961 р. патріарх Алексій I направив звернення до Голови ВРЦ з проханням включити до порядку денного Асамблеї в Нью-Делі питання про прийняття РПЦ МП до складу організації, у тексті листа зазначалося: «Російська православна Церква [мається на увазі РПЦ МП] відповідає всім критеріям автокефалії, стабільності, розміру та вимогам взаємин з іншими Церквами, які необхідні відповідно до Статуту Всесвітньої Ради Церков ... [РПЦ МП] завжди надавала першочергового значення питанням загальнохристиянської єдності, зростанню взаєморозуміння в середовищі роз'єднаних досі християн і зміцненню на євангельській основі загального братерства, любові та миру між народами»⁸.

Слід зазначити, що до «історичного повороту на курс членства у Всесвітній раді церков» Московська патріархія не приховувала свого негативного ставлення до російських емігрантів, які на той час уже брали активну участь у діяльності ВРЦ.

Так, наприклад, дуже показовим у цьому сенсі був лист голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків РПЦ МП митрополита Ніколая (Ярушевича) до генерального секретаря ВРЦ Віллема Віссерт Хуфта напередодні Генеральної асамблеї в Амстердамі: «Православна Російська Церква [мається на увазі РПЦ МП] сподівається, що Всесвітня рада церков не дасть звання представника Російської православної церкви якомусь учаснику Асамблеї, навіть якщо він і виявиться російським за національністю та "православним" за віросповіданням. Це нещасне непорозуміння, як ви знаєте, виникло в минулому щодо російських емігрантів, які тоді перебували й тепер перебувають у юрисдикції Православної константинопольської церкви. Рівною мірою це стосується також і "розкольників", об'єднаних у групах митрополита Феофіла в Америці, і митрополита Анастасія в Мюнхені, які не мають нічого спільного з Російською православною церквою»⁹.

До складу делегації РПЦ МП на Нью-Делійській асамблеї входило п'ятнадцять осіб¹⁰. Відтак православні вперше отримали велике представництво на засіданнях органів ВРЦ, це відкрило перспективи для дискусій та скоротило шанси на «гру в одні ворота» на користь протестантських деномінацій.

На порядку денному Асамблеї стояли ключові питання з життя християнського світу, які багато в чому виходили за межі суто церковних аспектів.

Так, однією із знакових подій стала інтеграція Міжнародної місіонерської ради¹¹ (ММР) до складу Всесвітньої ради церков у форматі структури, що отримала назву «Відділ місій та євангелізації»¹². Ця унія відкрила не лише нові горизонти щодо популяризації християнства, а й мала політичний підтекст у контексті подій «холодної війни»¹³. Основний напрямок роботи ММР охоплював країни Азії та Африки. Цей регіон не тільки активно вивчався СРСР, США та їхніми країнами-сателітами, а й використовувався як перспективний для педалювання ідей про «світле соціалістичне майбутнє» (з боку Радянського Союзу) та «свободу, рівність і братерство» (з боку Сполучених Штатів)¹⁴.

Від самого початку заснування ВРЦ співпрацювала з ММР. Їхнє злиття було наслідком еволюції та емансипації «молодих» африканських та азійських церков від місіонерських громад¹⁵.

У Раді існувала течія, яка займалася питаннями місіонерства: поширенням і популяризацією Євангелія, позиціонуючи це як головну мету та основоположну місію єкуменічного руху. Ідея об'єднання усіх християнських конфесій заради єдиної мети – донести слово Боже до всіх куточків Землі, зберігаючи свої внутрішні традиційні догматичні підвалини, – користується популярністю серед богословів і в наші дні¹⁶.

При цьому, існує й протилежна думка, згідно з якою домінація ВРЦ як позацерковної організації в місіонерстві, популяризація Євангелія окремо від решти складової віровчен-

⁸ Заявление Патриарха Алексия I о вступлении РПЦ в члены Всемирного Совета Церквей. *Церковная жизнь*. 1961. № 5–7. С. 95–96.

⁹ Бобринский Б. Христос – свет мира. С. 8–9.

¹⁰ Там само. С. 11–12.

¹¹ Міжнародна місіонерська рада (ММР) була заснована в 1921 р. з метою сприяти співпраці та координації серед протестантських місійних товариств по всьому світу. Поступово стала платформою для різних конфесій та груп місіонерів для співпраці, обміну ресурсами, обговорення стратегій та вирішення спільних викликів у поширенні християнства по всьому світу. З 1961 р. ММР входить до складу Всесвітньої ради церков (ВРЦ) у форматі Відділу з місійної роботи та євангелізму.

¹² The new Delhi report... P. 56–60.

¹³ Stanley B. The International missionary council: a centennial retrospect and reflection. Wiley. URL: <https://doi.org/10.1111/igom.12432>.

¹⁴ Бобринский Б. Христос – свет мира. С. 9–10.

¹⁵ Stanley B. The International missionary council...

¹⁶ Бобринский Б. Христос – свет мира. С. 10.

ня – це породження прозелітизму¹⁷, шлях, що, скоріше, веде до євангелічної ересі¹⁸, ніж до конструктивного поширення християнства.

Під час III Генеральної Асамблеї було змінено перший пункт Статуту Всесвітньої ради церков. Так, первісне формулювання: «ВРЦ є союзом церков, які приймають Господа нашого Ісуса Христа як Бога і Спасителя»¹⁹, – було замінено на таке: «ВРЦ є братським союзом церков, які сповідують Господа Ісуса Христа Богом і Спасителем згідно з Писанням і які прагнуть загальними зусиллями відповідати своєму спільному покликанню на славу Єдиного Бога, Отця і Сина та Святого Духа»²⁰. Зміни з погляду богослов'я є суттєвими та значущими: акцент на тринітарній природі Бога задовольнив принципову позицію православних церков у цьому питанні.

Варто зазначити, що в радянській, як і в сучасній українській історіографії та російському наративі, саме внесення змін до Статуту називається головною причиною зміни позиції РПЦ МП стосовно ВРЦ, основним мотиваційним поштовхом для набуття членства в організації²¹. Проте, до цієї тези ми рекомендуємо ставитися критично, оскільки вона тотожна тогочасній офіційній позиції радянської влади та сучасній риториці РПЦ МП. На нашу думку, саме політичні причини були першочерговим поштовхом до риторичного повороту, кінцевим етапом якого став вступ РПЦ МП до ВСЦ.

Незважаючи на те, що за результатами Асамблеї РПЦ МП набула офіційного статусу повноправного члена ВРЦ, аналіз процедурних промов, передбачених у день голосування про включення Московської патріархії до складу організації, показав відсутність єдності духовенства з різних країн із цього питання.

Так, наприклад, архієпископ Сан-Франциський Іоанн (Шаховський) закликав утриматися від голосування з питання щодо прийняття РПЦ МП до ВРЦ, від аргументування своїх слів архієрей утримувався, при цьому натякав на деякі «бар'єрні моменти», які суперечать релігійним постулатам і виходять за межі богослов'я та загальних християнських цінностей²².

У свою чергу єпископ протестантської Угорської церкви в Америці Золтан Бека заявив: «Якщо офіційні представники [РПЦ МП] хочуть використовувати цю платформу для політичних цілей і якщо вони прагнуть представляти погляди свого уряду (засновані на засадах безбожного матеріалізму та антидемократичної системи партій), у такому разі Протестантська Угорська Церква в Америці висловлює опір та утримається від голосування».

Думка більшості учасників Асамблеї була виражена Константинопольським патріархом Афінагором і професором Алівізатосом: «Радіємо тому, що посиляться голос і свідчення православ'я в єкуменічному русі»²³.

У результаті, за підсумками голосування зі 150 делегацій, що брали участь у роботі Асамблеї, з християнських конфесій та організацій лише три висловилися негативно. Так РПЦ МП офіційно набула статусу чинного члена ВРЦ.

Повертаючись до питання про мотивацію сторін у прийнятті доленосного рішення, вважаємо, що слід було б все-таки абстрагуватися від суто політичних складових. Як згадувалося вище, Патріарх Афінагор зауважив, що відсоток православних церков у складі ВРЦ порівняно з протестантськими організаціями був невеликий, а значить, у стратегічному плані РПЦ МП та церкви країн «соціалістичного табору» дозволяли встановити баланс сил, украй необхідний при прийнятті рішень та обговоренні ключових питань, бо дискусія, в якій одна зі сторін має явну чисельну перевагу, не може бути взаємовигідною та конструктивною.

Для розуміння загальної картини політичної складової, слід зауважити, що ситуація виглядає дещо парадоксальною. Радянський уряд направив духовенство РПЦ МП для участі в міжнародних церковних зборах (причому не просто за кордоном, а на «загниваю-

¹⁷ Прозелітизм – активна діяльність із залучення нових прихильників до певної релігійної віри чи переконань. Це може містити місіонерську роботу, пропаганду, а також переконання або залучення людей до прийняття конкретної релігійної доктрини чи деномінації. У наративі 1960-х рр. термін асоціювався з насильницьким чи агресивним поширенням віри.

¹⁸ Євангелічна ересь – під поняттям автор має на увазі течії в християнстві, для яких Біблія та Євангеліє як її частина є єдиним авторитетом у контексті віровчення, проповідь священного письма позиціонується як основна місія вірян, акцент робиться на особистому спасінні через віру в Ісуса Христа, переконання в необхідності «особистого переживання благодаті». До таких течій належать такі гілки протестантизму, як баптизм, харизматичні рухи, п'ятдесятництво та менонітство.

¹⁹ The new Delhi report... P. 152–158.

²⁰ Ibid.

²¹ Ливцов В. Формирование основных принципов взаимодействия Русской Православной церкви со Всемирным Советом церквей от Нью-Дели до Упсалы (1961–1968). *Ученые записки ОГУ*. 2010. № 1. С. 39–44.

²² Бобринский Б. Христос – свет мира. С. 12.

²³ Там само. С. 13.

чому Заході»), однак водночас у радянській пресі на внутрішню аудиторію звучали наративи про необхідність посилення боротьби з церквою до кінцевого викорінення віри – по всьому Радянському Союзу, здебільшого на неофіційному рівні, упроваджується антирелігійна стратегія.

При всьому цьому делегати РПЦ МП не просто замовчували факти гоніння на церкву в СРСР, а навіть ініціювали й усіляко сприяли вилученню з порядку денного питань, що були пов'язані із засудженням та протидією атеїзму.

Богослов Борис Бобринський щодо цього питання висловився досить ємно: «Ми відчуваємо, наскільки вуста представників Російської Церкви [мається на увазі РПЦ МП] скуті, і нам не належить право судити їх за мовчання, яке нерідко красномовніше і переконливіше відображає істинне становище Церкви, ніж багатослівні промови та оптимістичні прес-конференції»²⁴.

Всесвітня рада церков виконувала не лише декларативні функції, була не тільки місцем для дебатів і дискусій на екуменічні теми. Організація активно займалася вирішенням широкого спектру практичних питань. Так, наприклад, діяв відділ взаємодопомоги церков та служіння біженцям. Географія діяльності цього структурного підрозділу ВРЦ охоплювала різні країни світу, особливо це стосувалося бідних народів, регіонів перманентних кровопролитних військових конфліктів в Азії та Африці.

Доволі показовим є той факт, що окремий щорічний бюджет благодійних витрат ВРЦ на 1962 р. становив 4750000 швейцарських франків, у той час як основний бюджет організації за цей же період складав 3330000 швейцарських франків²⁵.

За підсумками Асамблеї в Нью-Делі було прийнято низку практичних резолюцій, серед яких політичний контекст мали декларації: про свободу совісті та релігії; з міжнародних питань (про Анголу, Алжир, Східну Німеччину, Південну Африку)²⁶.

Отже, можна зробити висновок про успішність участі РПЦ МП в роботі Ньюделійської асамблеї ВРЦ. Так, показовим є те, що, за підсумками в Центральному комітеті ВРЦ, членство набули п'ять представників від РПЦ МП, що становило 29% від загальної кількості представників православних церков (найбільш численна делегація).

Початок 1960-х рр. ознаменувався низкою доленосних подій в історії різних конфесій християнського світу: для Католицької церкви таким став II Ватиканський собор (XXI Вселенський собор Католицької церкви)²⁷. Ініціатором його скликання виступив папа Іоанн XXIII²⁸. Однією з обговорюваних тем було питання християнської єдності. Слід звернути увагу на те, що Католицька церква утримувалася від членства в міжнародних екуменічних організаціях²⁹.

Позиція понтифіків із питання християнської єдності залишалася незмінною: самостійна політика екуменізму, єдина церква може існувати виключно на чолі з Папою. Так, наприкінці 1961 р. Іоанн XXIII своїм указом оголосив про створення Секретаріату у справах об'єднання християн³⁰.

II Ватиканський собор мав статус загальнокатолицького, незважаючи на те, що питання екуменізму були одними з основних на порядку денному. «Наріжним каменем» міжконфесійного діалогу був різний підхід християнських конфесій до поняття «Вселенський собор»³¹. Так, станом на 1962 р. останнім таким православні вважали II Нікейський собор 787 р., а католики – I Ватиканський собор 1870 р.

Ключова відмінність у трактуванні поняття «вселенський собор» полягає в різниці підходів до питання християнської єдності: так, православні після подій Великої схизми 1054 р. проводили лише помісні собори, вважаючи неможливим скликання соборів вселенської статусності, будучи розрізненими церквами (тобто основна ідея в цьому контексті – «істинність в єдності, єдність – во множності»). На відміну від цього, для католиків поняття «істинність» та «єдність» невід'ємні та неможливі без понтифікату³² (прикладі: декрети Тридентського собору³³, примат Папи³⁴ тощо).

²⁴ Бобринский Б. Христос – свет мира. С. 13–14.

²⁵ Там само. С. 27–28.

²⁶ The new Delhi report... 443 p.

²⁷ Сардарян Г. Значение Второго Ватиканского собора в контексте эволюции католической политической доктрины. *Ценности и смыслы*. 2019. № 3 // *Cyberleninka*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-vtorogo-vatikanskogo-sobora-v-kontekste-evolyutsii-katolicheskoi-politicheskoi-doktriny>.

²⁸ Калнинченко Е., Пономарев В., Пучкин Д., Тюшагин В. Второй Ватиканский Собор. *Православная энциклопедия*. Москва, 2004. Т. VII: «Варшавская епархия – Веротерпимость». С. 268–303.

²⁹ Куломзин Н. В преддверии Второго Ватиканского собора. *Вестник РСХД*. 1962. № 1. С. 14–15.

³⁰ The pontifical council for promoting christian unity. *The official website of the Holy See*. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_pro_20051996_chrstuni_pro_en.html.

³¹ Вселенские соборы. *Христианство: Энциклопедический словарь*: в 3 т. Москва, 1993. С. 385–386.

³² Куломзин Н. В преддверии Второго Ватиканского собора. С. 16–22.

³³ Тридентский Собор. *Каноны и декреты*. Санкт-Петербург: Католическая высшая духовная семинария «Мария – Царица Апостолов», 2019. 234 с.

Проте, справедливим буде зауважити, що подібні, на наш погляд, еретичні ідеї зустрічаються і в православному світі. Як приклади: РПЦ МП всіляко педалювала тезу «Москва – Третій Рим»³⁵ (на Московській нараді 1948 р. чергова спроба втілити це в реальність шляхом набуття вселенської статусності з тріском провалилася³⁶), спроба Константинопольських патріархів здобути верховенство над православними церквами всього світу (так звана «єресь папізму»³⁷).

В опублікованому в журналі *Informations Catholiques Internationales*³⁸ у 1965 р. зверненні російських віруючих до отців II Ватиканського собору висловлено ідею про те, що за тривалий постсхізмичний період існування християнства кожна з конфесій утвердилася в аргументації істинності власних догматичних вчень, полемічні школи сформували міцну базу – цивілізаційну модель, яка щільно пронизана як духовними, так і політичними суперечностями. При цьому в історичній ретроспективі показано, що за тисячолітню історію заходи, спрямовані на утвердження християнської єдності, мали лише відносний локальний успіх (приклад: Флорентійська, Ассирійська, Брестська, Ужгородська, Ефіопська унії). У всіх них без винятку Католицька церква виступала в ролі доміноанти на шляху створення свого роду «спрощених схем» з інтеграції локальних територій у лоно церкви. Тобто рівноцінних діалогів у питанні загальнохристиянського єднання Понтифікат за всю історію фактично не продемонстрував³⁹.

У цьому контексті ми помітили цікаву й показову річ: у християнському світі в кожній конфесії сформувався міцний культ постсхізмичних та постреформаційних святих. Проте він взаємно сторонами не визнається й щороку збільшується, і це є суттєвим бар'єром на шляху до міжцерковного єднання. Для розуміння, у якості наочного прикладу, була змодельована ситуація: католицькі священники стратили православного ченця, при цьому кожен із учасників подій відповідно у своїй церкві офіційно визнаний святим. У разі створення єдиної християнської конфесії кожна зі сторін має визнати святість або еретичність обох згаданих осіб. Умовний парадокс «мучителя» вказує на утопічність та доводить ідею про унеможливлення єднання християн.

Отже, енцикліки й екуменічні заклики Папи можна схарактеризувати як ходіння замкненим колом архаїчних неробочих сценаріїв, кінцевим результатом яких, на думку Понтифікату, залишається лише одне – підпорядкувати та централізувати все під власною єдиноначальністю.

У вищезгаданій статті в *Informations Catholiques Internationales* простежується думка про те, що проблема церковної єдності є справою не лише церковно-канонічною, а й духовно-релігійною. Акцент зроблено на такій єднальній стратегії: «...уважне і співчутливе вивчення один одного, розширення зв'язків, доброзичливість, дружнє спілкування і, нарешті, сердечна любов і спільна молитва про церковну єдність – ось ті воістину добрі справи, якими християни західної та східної церкви можуть активно сприяти прийдешньому об'єднанню, творчи готуючи людську сторону церковного буття до сприйняття Божественного натхнення»⁴⁰.

18 липня 1961 р., у розпал активних антирелігійних заходів, радянська влада вперше за сімнадцять років дала дозвіл на проведення собору єпископату РПЦ МП⁴¹.

На його порядку денному стояли як внутрішньоцерковні питання, так і церковно-політичні проблеми, зокрема щодо вступу Московської патріархії до ВРЦ, про участь делегації в роботі Всесвітнього загальнохристиянського конгресу на захист миру⁴².

Примітно, що міжнародні події, які мали бути обговореними на соборі на момент його проведення, уже відбулися. При цьому делегати повинні були фіктивно висловлюватися та приймати рішення з приводу, по факту, вже не актуальних питань. Так, Всесвітній загальнохристиянський конгрес на захист миру відбувся в Празі в період з 13 по 18 червня

³⁴ Catechism of the Catholic Church (2nd ed.). Libreria Editrice Vaticana, 2019. Paragraph 883. *The official website of the Holy See*. URL: https://www.vatican.va/archive/ENG0015/_P2A.HTM#:~:text=882%20.

³⁵ Московское совещание. *Вестник: Орган Российского студенческого христианского движения в Германии*. 1949. № 1. С. 29.

³⁶ Лисовой Н. Русская Церковь и Патриархаты Востока. Три церковно-политические утопии XX в. *Религии мира. История и современность*. Москва: Наука, 2002. С. 151.

³⁷ «Єресь папізму» – під цим терміном ми розуміємо прагнення церковного лідера стати центральною / головною фігурою в межах конфесії, свого роду «представником Бога на Землі». Використовується він здебільшого в негативній конотації, висвітлює критику догмату про непогіршність Папи Римського, який вступає в протиріччя з головним вченням християнства про непорушність єдиності Церкви Ісуса Христа.

³⁸ *Informations Catholiques Internationales*. 1965. № 249.

³⁹ Куломзин Н. В преддверии Второго Ватиканского собора. С. 16–22.

⁴⁰ Цит. за: Голос из России досточтимым отцам II Ватиканского собора. *Вестник РСХД*. 1965. № 4 (79). С. 54–60.

⁴¹ Струве Н. Церковь в советской России. *Вестник РСХД*. 1962. № 1. С. 23–28.

⁴² Всесвітній загальнохристиянський конгрес на захист миру – це ініціатива, що об'єднує різні християнські делегації та групи для спільної роботи з метою просування миру, співробітництва та розв'язання міжнародних конфліктів згідно з християнськими принципами.

1961 р.⁴³, у свою чергу, офіційне прохання про прийняття РПЦ МП до складу ВРЦ було надіслано ще навесні 1961 р.⁴⁴

У роки «холодної війни» політика радянського керівництва була дуалістичною: з одного боку – трансливалися наративи щодо ідеї протистояння «загниваючому капіталістичному Заходу», а з іншого – перманентні побоювання щодо ризиків потенційної втрати міжнародної репутації, що проявлялося через постійну оглядку на громадську думку «вільних країн». У питанні релігії була схожа дилема: переслідування православ'я – трансляція на міжнародній арені наративів про свободу віросповідання в СРСР, створення Ліги безбожників – пріоритети високої репутації серед світових лідерів. Такий дуалізм давав перспективні можливості, зокрема для емігрантської опозиції, яка через різні канали трансливала альтернативні офіційній радянській риторичі тези про буття СРСР. Така практика стримування в тому числі антирелігійних устремлень радянської влади, давала можливість церкві взагалі існувати, хоч і в залежному форматі.

Відчайдушні спроби радянської влади та РПЦ МП замовчувати та приховувати факти гонінь, репресій, сфабрикованих кримінальних проваджень в СРСР свідчать не лише про їх непопулярність серед внутрішньої аудиторії, а й про наявність чималого опозиційного прошарку серед духовенства та мирян. Не варто нівелювати той факт, що хоча церква в СРСР і була залежна, проте співпрацювало з владою здебільшого все-таки церковне керівництво.

Показовою є історія, пов'язана з православними святинями на території України. У 1962 р. парафіяни Свято-Успенської Почаївської лаври звернулися з листом до президента Всесвітньої ради церков. Цей документ було потай передано за кордон через інспекцію ВРЦ, яка відвідала обитель під час «показової екскурсії», що відбулася в рамках візиту до СРСР. Радянська влада регулярно проводила подібні прийоми представників різних країн з метою наочної демонстрації альтернативної реальності: так, делегатам демонструвався достаток товарів у магазинах – за справжнього тотального дефіциту, переповнені храми, багаті парафії тощо.

У листі-зверненні братія Лаври інформувала міжнародне співтовариство про те, що радянська влада, незважаючи на декларативну свободу віросповідання, проводить заходи щодо насильницького виселення насельників Почаївської лаври. У тексті документа наводяться конкретні приклади протиправних дій з боку правоохоронних органів: «протягом вже другого року групами насильно виселяють ченців із Лаври, частину вигнали в такий спосіб: відбирали паспорт, фіксували дані та вимагали виїхати, у разі, якщо чернець відмовлявся, його заарештовували як порушника паспортного режиму»⁴⁵.

За період активного протистояння навколо обителі в першій половині 1962 р. 10 ченців було засуджено до різних термінів ув'язнення. У тексті звернення, опублікованого на сторінках *Вісника РСХР*, також згадується про лаврського ченця Григорія (Унка), закатованого за небажання відмовитися від віри та співпрацювати з радянською владою. Також наводяться приклади випадків різного роду протиправних дій з боку правоохоронних органів. Зі свідчень очевидців: «...віруючі паломники приїжджали з різних куточків країни. Правоохоронні органи, у свою чергу, усіх, хто приходив з інших міст, в обитель пускали після попередніх обшуків, із загрозою п'ятирічного терміну ув'язнення в разі вторинного відвідування Лаври»; «група оперативних співробітників у кількості до ста людей, вибивши двері келій інших ченців та переконавшись, що немає їх там, почали рватися в храм і, вибивши двері там, стали знущатися над ченцями, рвали їм волосся, били, тягли волоком на автомашини і вивезли в невідому напрямку»; «протестуючий народ, якого зібралось на той час дуже багато, розганяли пожежними автомашинами, обливаючи їх водою»⁴⁶.

Отже, насельники Почаївської лаври просили президента ВРЦ допомогти відновити безперешкодне життя ченців в обителі, здійснювати богослужіння, а паломникам вільно відвідувати святині. Примітним є той факт, що на сторінках *Вісника РСХР*, західної преси, в офіційних документах ВРЦ – ніде з метою безпеки не згадувалися особи, які передали листа та під ним підписалися.

Архієрейський собор Російської православної кафолічної церкви в Америці висловив солідарність з віруючими РПЦ МП: засудив антирелігійну політику радянської влади, наголосив на приреченості радянського режиму⁴⁷.

⁴³ Шишкин А. Первый Всемирный Общехристианский Конгресс в защиту мира (13–18 июня 1961 г.) (заметки участника конгресса). *Журнал Московской Патриархии*. Москва. 1961. № 8. С. 58–74.

⁴⁴ Заявление Патриарха Алексия I о вступлении РПЦ в члены Всемирного Совета Церквей. С. 95–96.

⁴⁵ Прощение господину президенту Внешних церковных сношений США от прихожан Почаевской Свято-Успенской Лавры. *Вестник РСХД*. 1962. № 3–4 (66–67). С. 49–51.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Послание архиерейского собора Русской православной кафолической церкви в Америке. *Вестник РСХД*. 1962. № 3–4 (66–67). С. 2–4.

У цьому контексті цікавим є лист парафіян і паломників Почаївської лаври Голові Ради міністрів СРСР Микиті Хрущову. Документ наочно демонструє ідею про те, що переважна більшість населення країни вважала, що місцева влада займається самодурством, дискредитує ідею «світлого комуністичного майбутнього», а верховна влада – не в курсі локальних зlodіянь, прагне до побудови та функціонування справедливої держави, в якій дотримуються прав і свобод громадян⁴⁸.

На сторінках *Вісника РСХР* у 1966 р. опубліковано відкритий лист письменника, дисидента Анатолія Краснова-Левітіна, адресований редакції *BiBiCi*; лист був відгуком на радіопередачі протоієрея Володимира Родзянко⁴⁹. Мета звернення – спроба привернути увагу світової громадськості до положення у «внутрішній кухні» РПЦ МП.

Варто зазначити, що радіоканали *BiBiCi* у період «холодної війни» активно транслювали дисидентські наративи з СРСР, виступали в ролі рупору антирадянської пропаганди у світовому масштабі: багатомільйонна аудиторія слухачів з різних куточків планети та мультимовні трансляції забезпечували охоплення великої аудиторії⁵⁰.

У листі о. Володимир Родзянко критикується за те, що в своїх радіопередачах він регулярно посилався на слова осіб, зокрема активних діячів РСХР, які не мали жодного відношення до РПЦ МП та, за твердженням автора, цілеспрямовано спотворювали інформацію, не договорюючи правди про дійсний стан речей в СРСР. Листи та звернення віруючих і священнослужителів з Радянського Союзу, які набувають розголосу в європейській пресі та на радіо, – реальність: «якщо московські священники сказали неправду, якщо вони сміливо обмовили вищу церковну владу і єпископат Російської православної церкви, то вони, безсумнівно, заслуговують церковного покарання», але «якщо вони сказали правду, то ця правда являє собою беззаконня настільки злочинне, що було б образливим для християнської совісті говорити про це холоднокровно».

Отже, у листі із СРСР о. Володимир Родзянко звинувачувався в тому, що в своїх радіоєфірах при висвітлюванні стану речей навколо РПЦ МП він розставляє неправильні акценти та пріоритети: «реальність набагато гірша і критичніша, ніж про неї пишуть і говорять».

Анатолій Краснов-Левітін наголошував на тому, що верхівка Московської патріархії – не жертва, а невід'ємний механізм радянської влади, далекий від Бога і віри компонент системи: «вони не страждають від гонінь і утисків, а очолюють і здійснюють їх по відношенню до своєї пастви».

Патріарх Алексій I у лавах дисидентства піддавався критиці за одіозні політизовані заяви, які легітимізували богоборчу радянську владу. Так, наприклад, він часто іменував Йосипа Сталіна «великим та богопоставленим Вождем»⁵¹.

Деякі священнослужителі РПЦ МП говорили: «Слава Богу за все – і за гоніння на Церкву, і за войовничий атеїзм, і за те, що закриваються храми ... бо страждання очищають»⁵². Промови такого характеру були не чим іншим, як підміною понять: спробою виправдати прогипнотизовані дії політичних еліт за допомогою рядків із священного писання.

У період з 1 по 15 листопада 1964 р. на острові Родос пройшла III Загальноправославна нарада⁵³. На ній були присутні представники чотирнадцяти автокефальних помісних православних церков. Згідно з програмою наради, передбачалося насамперед виробити постанови в галузі екуменізму, зокрема визначити умови переговорів із Римо-католицькою церквою.

Важливо зазначити, що папа Римський Павел VI у тематичному зверненні до учасників III Родоської наради висловив відкритість до діалогу з «братським у Христі православним світом»⁵⁴.

Після Єрусалимської зустрічі 1963 р. стало зрозуміло, що у стратегічній діяльності Константинопольського патріарха Афінагора стала простежуватися тенденція до зближення з Католицькою церквою. Цей вектор роботи ієрарх курирував через свого представника, митрополита Геліопольського Мелітона.

У ході III Родоської наради розгорілася дискусія з питань взаємодії з Католицькою церквою, у підсумку було сформовано два основні ідейні табори. Так, за невідкладні та

⁴⁸ Письмо Председателю Совета министров СССР Н.С. Хрущеву от прихожан и паломников Свято-Успенской Почаевской Лавры Тернопольской области. *Вестник РСХД*. 1962. № 3–4 (66–67). С. 51–55.

⁴⁹ Протоієрей Володимир (Родзянко) у 1979 р. прийняв чернецтво, у період з 1980 по 1984 рр. обіймав посаду єпископа Сан-Франциського та Західно-Американського.

⁵⁰ Открытое письмо из России о. Владимиру, сотруднику Би-Би-Си. *Вестник РСХД*. 1966. № 3 (81). С. 5–12.

⁵¹ Див.: Речь Святейшего патриарха Московского и всея Руси Алексия перед панихидой по И.В. Сталине, сказанная в Патриаршем соборе в день его похорон. 9 марта 1953 г. *Журнал Московской Патриархии*. 1953. № 4. С. 3.

⁵² Струве Н. Церковь в советской России. С. 23–28.

⁵³ Третье Родосское совещание. *Вестник РСХД*. 1962. № 4, 1 (75–76). С. 1–2.

⁵⁴ Послание Папы Павла VI Третьему Родосскому совещанию. *Вестник РСХД*. 1962. № 4, 1 (75–76). С. 3.

прямі переговори з Римом виступали делегати Олександрійської, Єрусалимської патріархії, автокефальних церков Фінляндії та Кіпру. У свою чергу, ієрархи Грецької церкви відстоювали необхідність детального та ретельного опрацювання цього питання. Проте, ради дочекатися II Ватиканського собору і лише після підбиття його підсумків вступити в прямі переговори⁵⁵.

У ході дебатів делегатам Грецької церкви вдалося схилити на свій бік опонентів з Олександрійської та Єрусалимської патріархії. Представники РПЦ МП та церков із країн соціалістичного табору зайняли опозиційну позицію: висловили ноту недовіри папі Павлу VI.

Так, згідно із заявою глави делегації РПЦ МП митрополита Никодима (Ротова): новий Понтифік не поділяв екуменічних настроїв свого попередника Іоанна XXIII, у його промовах та прокламаціях не простежувалася одностайна думка щодо готовності рівноправного, збалансованого діалогу з православними. Архієрей підкреслив, що, незважаючи на «багато догматичних згадок з католиками», усі крапки над і розставив II Ватиканський собор і покаже доцільність переговорного процесу⁵⁶.

Проте РПЦ МП погоджувалася на створення богословської комісії для розробки умов подальших переговорів. Але й ця пропозиція була відхилена через опозицію, на цей раз румунської та сербської делегацій, які були найбільш вороже налаштовані проти будь-яких переговорів з католиками. Причини були в кожного свої: румуни відчували неприязнь до Греко-католицької церкви, допускали діалог лише в тому випадку, якщо Рим офіційно відмовиться від уніатів, визнає помилковість своїх історичних рішень. У свою чергу, у свідомості сербського народу був популярним наратив про те, що папа Римський Пій XI свого часу співпрацював із фашистами, тим самим потурання слов'янського геноциду ставилося як непероборний бар'єр у діалозі між православними та католиками. Варто звернути увагу, що фактично Рейхskonкордат⁵⁷ діє донині, у 1957 р. Конституційний суд ФРН підтвердив його правочинність.

Отже, зрештою, якщо III Родоська нарада винесла ухвалу про створення богословських комісій для ведення переговорів з англіканами та старокатоликами, то відповідного рішення щодо переговорів з Римо-католицькою церквою прийнято не було. Кожній помісній церкві надано лише право «розробляти від свого імені братні стосунки з Понтифікатом».

За результатами III Родоської наради глава делегації РПЦ МП, за сумісництвом – голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московської патріархії, митрополит Никодим (Ротов) дав інтерв'ю, текстову версію якого опублікував *Вісник РСХР*. Цільовою аудиторією інтерв'ю розглядалися насамперед російські православні емігранти, що проживали в Англії. Інтерв'юєр прямо поставив питання: наскільки, на думку митрополита Никодима (Ротова), відповідають дійсності повідомлення в західній пресі про те, що позиція РПЦ МП на III Родоській нараді мала політичний контекст. Інтерв'ююваний очікувано прокоментував цю тезу як «вигадки недоброзичливців»⁵⁸.

У контексті діалогу між різними християнськими конфесіями та деномінаціями конструктивну роль відігравали православні емігрантські організації, що склалися з вихідців із території колишньої Російської імперії. В екуменічному русі протягом усієї історії свого існування активно діяв Свято-Сергіївський православний богословський інститут⁵⁹. Професора о. Сергій Булгаков, о. Василій Зінківський, Лев Зандер були діяльними учасниками процесу створення ВРЦ. Єдину екуменічну організацію емігрантські кола позиціонували як майданчик для міжконфесійного діалогу, джерело інформації в контексті вивчення догматичних особливостей християнських деномінацій, їхнього історичного та богословського шляху. Насамперед вони розглядали популяризацію особливості та унікальність православ'я⁶⁰.

⁵⁵ Третье Родосское совещание. С. 1–2.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Рейхskonкордат – угода між Ватиканом і нацистською Німеччиною, підписана 20 липня 1933 р., яка регулювала відносини між Католицькою церквою та нацистським режимом. Вона гарантувала свободу віросповідання, захист прав і привілеїв церкви, включаючи релігійне навчання, взаємін невтручання Ватикану в політичні справи Німеччини.

⁵⁸ Інтерв'ю митрополита Никодима (28 ноября 1964 г.). *Вестник РСХД*. 1962. № 4, 1 (75–76). С. 107–110.

⁵⁹ Свято-Сергіївський православний богословський інститут (фр. Institut de théologie orthodoxe Saint-Serge) – приватний теологічний вищий навчальний заклад, заснований російськими православними емігрантами в Парижі 1925 р. Інститут стояв біля початку екуменічного руху в Західній Європі. Навчальний заклад виступав серед співзасновників Всесвітньої ради церков, протягом усієї своєї історії підтримував із ВРЦ співпрацю з багатьох спектрів діяльності. У політичному плані в контексті біполярного світу епохи холодної війни ССПБІ займав активну антирадянську позицію.

⁶⁰ Куломзин Н. Богословский институт в настоящее время: вопросы екуменизма. *Вестник РСХД*. 1962. № 4, 1 (75–76). С. 21–24.

Ця парадигма руйнує стійке уявлення про тотожність екуменізму виключно з ідеєю створення єдиного християнства, спільних молитовних практик, обрядів тощо. ВРЦ у цьому випадку, швидше, позиціонувалася як християнський міжмісіонерський форум. Наприклад, популярними напрямами дискусій було обговорення праць отців церкви перших десяти століть і навіть вивчення біблійного богослов'я.

У контексті подій холодної війни примітним є той факт, що діячі Свято-Сергіївського православного богословського інституту вважали себе правонаступниками Київської митрополії, не визнавали РПЦ МП як структуру КДБ СРСР, ратували за створення вільної Російської православної церкви⁶¹.

Одним із суттєвих досягнень радянської міжнародної дипломатії 1960-х рр. у сфері релігії можна вважати те, що, використовуючи РПЦ МП, через міжконфесійні екуменічні організації вдалося пропедальовати ухвалення рішення про передачу емігрантських парафій у Західній Європі під юрисдикцію РПЦ МП.

22 листопада 1965 р. у Константинополі Вселенський патріарх та його Священний синод ухвалили рішення про скасування Екзархату Вселенського Престолу⁶², який було засновано 1931 р. патріархом Фотієм II над православними російськими церквами у Європі⁶³. Згідно з патріаршою грамотою, єпархії переходили під юрисдикцію Московської патріархії⁶⁴. Ця історична подія стала маркерною точкою на релігійному фронті «холодної війни». Радянському керівництву вдалося успішно пролобіювати власні геополітичні інтереси, схиливши на свій бік патріарха Афінагора. Перед РПЦ МП відкривалися перспективно нові горизонти для трансляції прокомуністичних ідеологічних наративів серед православного російськомовного населення країн Західної Європи.

Опозиційне крило емігрантських кіл, яке виступало противником ідеологічних і політичних наративів «соціалістичного табору», ратувало за створення вільної РПЦ, засудило рішення Константинопольського патріарха. 30 грудня 1965 р. у Паризькому кафедральному Свято-Троїцькому Олександро-Невському соборі противниками ідеї підпорядкування Московському патріарху було ухвалено рішення про утворення самостійної церковної одиниці⁶⁵. Так, було проголошено незалежну Архієпископію православної церкви Франції та Західної Європи (далі – АПЦЗЄ), юрисдикція якої поширювалася на території колишнього Екзархату⁶⁶.

Із 16 по 18 лютого 1966 р. у Парижі відбулися Надзвичайні єпархіальні збори АПЦЗЄ. На них були присутні 139 кліриків і мирян-делегатів від парафій, церковних інституцій, організацій та громад Бельгії, Голландії, Данії, Італії, Норвегії, Швеції та Франції.

Першу доповідь, «Про канонічне завдання Надзвичайних Єпархіальних Зборів», оголосив протоієрей Олексій Князев, ректор Богословського інституту⁶⁷. Священнослужитель наголосив, що скасування Екзархату має суто політичні причини, рішення було прийняте Константинопольським патріархом імпульсивно, без попередніх обговорень із духовенством та кліром. Ідея єднання з Московською патріархією була названа утопічною, такою, що «представлялася неприйнятною і з психологічних, і з канонічних причин». Олексій Князев підкреслив, що віруючі АПЦЗЄ не є громадянами Радянського Союзу, тому зазіхання РПЦ МП на юрисдикцію в Західній Європі не є законними⁶⁸.

Князь Костянтин Андроніков, французький дипломат, богослов, назвав місією Архієпископії – збереження російської православної традиції, вільної, незалежної та політично не ангажованої церкви, популяризація православної віри. АПЦЗЄ представила стратегію діяльності щодо продовження роботи в органах ВРЦ, у Богословському інституті та участі як спостерігачів на II Ватиканському соборі⁶⁹.

⁶¹ Куломзин Н. Богословский институт в настоящее время: деятельность внутри православного мира. *Вестник РСХД*. 1962. № 4, 1 (75–76). С. 25.

⁶² Провозглашение независимости Архиепископии. Париж. 30-го декабря 1965 г. *Вестник РСХД*. 1965. № 4 (79). С. 6–7.

⁶³ Кострюков А. К истории воссоединения с Московским Патриархатом приходов Западноевропейского экзархата в послевоенные годы (1945–1946 гг.). *Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. 2013. № 6 (55). С. 72–84.

⁶⁴ Грамота Патриарха Афинагора к архиепископу Георгию № 1. Протокол № 671. *Вестник РСХД*. 1965. № 4 (79). С. 3–4.

⁶⁵ Архипастырское обращение архиепископа Георгия. *Вестник РСХД*. 1965. № 4 (79). С. 5–6.

⁶⁶ Провозглашение независимости Архиепископии... С. 6–7.

⁶⁷ Декларация о верности русской традиции. *Вестник РСХД*. 1966. № 1–2 (80). С. 28–29.

⁶⁸ Князев Алексей, прот. Каноническая задача Чрезвычайного епархиального собрания 16-го, 17-го и 18-го февраля 1966 г. *Вестник РСХД*. 1966. № 1–2 (80). С. 18–28.

⁶⁹ Андроников К. Исторический доклад, прочитанный 16 февраля 1966 г. на Чрезвычайном собрании в Св. Троицком Александро-Невском соборе. *Вестник РСХД*. 1966. № 1–2 (80). С. 6–17.

За результатами Надзвичайних єпархіальних зборів АПЦЗЄ отримала нову назву, відтоді почала іменуватися як «Православна Архієпископія Франції та Західної Європи та російських західноєвропейських Церков розсіяння»⁷⁰.

Зрештою, частина церков прийняла рішення про перехід під юрисдикцію РПЦ МП, а частина стала самостійною автономною одиницею.

Отже, у 1960-ті рр. РПЦ МП вдалося стати повноправним членом ВРЦ, радянське керівництво отримало вплив на організацію завдяки використанню прийомів грамотного лобювання власних політично вигідних інтересів. За результатами III Родоської загально-православної наради було визначено стратегії міжконфесійного діалогу з Католицькою церквою. Під управління РПЦ МП перейшли (хоч і частково) православні парафії в країнах Західної Європи. У контексті протистояння з емігрантськими колами, РПЦ МП у цей період вийшла явним переможцем, показала свою перевагу в багатьох напрямках діяльності.

Варто визнати, що вплив емігрантських дисидентських кіл поступово падав, вони так і не вписалися в жоден із основних таборів протистояння епохи «холодної війни». Певною мірою вони виступали в ролі стримуючого фактору радянської тоталітарної машини.

Проте модель зовнішньої політики СРСР на дистанції показала себе досить адаптивною. Хоча у вільному світі і знали про «грізну тиранію» в СРСР, утиск прав і свобод людей, система продовжувала існувати. Прості обивателі на Заході звикли, а політики навчилися запліщувати очі – чинна модель світопорядку влаштувала всіх. Сторони дедали більше відстоювали швидше підтримку балансу цієї моделі, аніж бажали значної переваги на користь «капіталістичного» або «соціалістичного» табору. «Холодна війна» була своєрідним стимулом прогресувати, розвиватися, робити наукові відкриття. Тому насправді перспектива «однополярної моделі світу» в жодному разі не влаштувала великих гравців, і це, на нашу думку, вкрай важливо усвідомлювати.

СРСР, а водночас контрольована його спецслужбами РПЦ МП, стала великим гравцем на релігійному фронті міжнародної арени. Внутрішні проблеми, прохання та заклики борців за свободу та права віруючих – усе крилося ширмою авторитету, впливу РПЦ МП як вигідного союзника. Уже класичний феномен «потьомкінських сіл», попри осуд у пресі, показував свою практичну ефективність. Міжнародні організації наочно продемонстрували свою неспроможність, політизованість: листи, звернення, статті просто розчинялися в метушні нагальних проблем, часто надуманих, майже не маючи практичного значення.

References

- Bohoslovskiy, O. (2000). Vestnyk russkoho khrystyanskoho dvyzheniya. Lyt. entsyklopedyia russkoho zarubezhia, 1918–1940: Peryodyka y lyteraturnye tsentry [Bulletin of the Russian Christian movement. Lit. encyclopedia of the Russian abroad, 1918–1940: Periodicals and literary centres]. Moscow, Russia.
- Kalynychenko, Ye., Ponomarov, V., Puchkin, D., Tiushahin, V. (2004). Vtoroi Vatykanskiy Sobor. Pravoslavnaiya entsyklopedyia [The Second Vatican Council. Orthodox encyclopaedia.]. Moscow, Russia.
- Kostriukov, A. (2013). K ystory vossoedyneniya s Moskovskym Patriarkhatom prykhodov Zapadno-evropeiskoho ekzarkhata v poslevoennye hody (1945–1946 hh.) [To the history of the reunion with the Moscow Patriarchate of the parishes of the Western European exarchate in the post-war years (1945–1946)]. Vestnyk pravoslavnoho Sviato-Tykhonovskoho humanitarnoho unyversyteta – Bulletin of the Orthodox St. Tikhon humanitarian university, 6 (55), P. 72–84.
- Litvov, V. (2010). Formirovaniye osnovnykh pryntsypov vzaymodeistviya Russkoi Pravoslavnoi tserkvy so Vsemirnym Sovetom tserkvei ot Niu-Dely do Upsaly (1961–1968) [Formation of the basic principles of interaction between the Russian Orthodox church and the World Council of churches from New Delhi to Uppsala (1961–1968)]. Uchenye zapysky OHU – Academic Notes of the ONU, 1, P. 39–44.
- Lysovoi, N. (2002). Russkaia Tserkov y Patriarkhaty Vostoka. Try tserkovno-polytycheskye utopyy XX v. [Russian Church and Patriarchates of the East. Three church-political utopias of the 20th c.]. Moscow, Russia.
- Sardarian, H. (2019). Znachenye Vtoroho Vatykanskogo sobora v kontekste evoliutsyy katolycheskoi polytycheskoi doktryny. Tsennosty y smysly [The significance of the Second Vatican council in the context of the evolution of Catholic political doctrine. Values and meanings].

Андреев Тимур Юрійович – аспірант кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету ім. В. Каразіна (Майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна).

Andreiev Tymur – graduate student of the department of modern and latest history of V. Karazin Kharkiv national university (4 Svobody Sq., Kharkov, 61022, Ukraine).

E-mail: timur.andreev.kh@gmail.com

⁷⁰ Резолюция Чрезвычайного собрания. Вестник РСХД. 1966. № 1–2 (80). С. 27–28.

**GLOBAL EVENTS IN THE CHRISTIAN WORLD IN THE 60s of the 20th c.
(BASED ON THE MATERIALS OF THE EMIGRANT RELIGIOUS PRESS)**

The purpose of the article is to analyze the global events of the Christian world in the 60s of the 20th c., which were described in pages of the emigrant press, namely the Bulletin of the Russian Student Christian Movement through the prism of the place of the Russian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) (ROC (MP)) and of the World Council of Churches (WCC); to reveal the problem of using international religious organizations as a platform of opposition to the «Cold War» era.

Research methodology. The author studied the problem through the prism of traditional historical approaches (historical-thematic and historical-chronological), generally historical (historical-comparative, historical-typological, historical-systemic) and general scientific methods (analysis, synthesis).

The scientific novelty. In the article, the author, for the first time in Ukrainian historiography, offers to look at the current global events of the Christian world in the 60s of the 20th c. from the point of view of world trends and narratives of the «Cold War» era, namely: the III General assembly of the World council of churches, preparations for the II Vatican council, the Bishops' council of 1961, the III Pan-Orthodox council and processes related to the liquidation of the Exarchate of the Ecumenical See.

Conclusions. In the 1960s, the Russian Orthodox Church (MP) managed to become a full member of the Russian Orthodox Church, the Soviet leadership gained influence over the organization through the use of competent lobbying techniques for its own politically beneficial interests. Based on the results of the III Rhodes All-Orthodox conference, strategies for inter-confessional dialogue with the Catholic Church were determined. At least partially Orthodox parishes in the countries of Western Europe have come under the control of the Russian Orthodox Church (MP). In the context of confrontation with emigre circles, the Russian Orthodox Church (MP) in this chronological period came out clear winners and showed its superiority in many areas of activity.

Key words: World council of churches, ecumenism, Russian Orthodox Church, Cold War, international relations, religion, political discussions.

Дата подання: 7 березня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 3 серпня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Андреев, Т. Глобальні події в християнському світі в 60-ті роки XX ст. (за матеріалами емігрантської релігійної преси). *Сіверянський літопис*. 2024. № 4. С. 61–72. DOI: 10.58407/litopis.240407.

Цитування за стандартом APA

Andreiev, T. (2024). Hlobalni podii v khrystyianskomu sviti v 60-ti roky XX st. (za materialamy emigrantskoi relihiinoi presy) [Global events in the Christian world in the 60s of the 20th c. (based on the materials of the emigrant religious press)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 61–72. DOI: 10.58407/litopis.240407.

